

Horvaczko evangyelye (1732.) uzor gradišćanskohrvatske književnojezične norme

Jembrih, Alojz

Source / Izvornik: **Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, 2013, 3, 40 - 63**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:450912>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for
Croatian Studies](#)

UDK 811.163.42 (091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 12. 3. 2013.
Prihvaćen: 14. 5. 2013.

ALOJZ JEMBRIH

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, HR-10 000 Zagreb
ajembrih@hrstud.hr

HORVACZKO EVANGYELYE (1732.) UZOR GRADIŠĆANSKOHRVATSKE KNJIŽEVNOJEZIČNE NORME

Nakon prvih tiskanih hrvatskih knjiga na tlu zapadne Ugarske u 17. stoljeću, Mekinićevih pjesmarica – *Duševne pesne ...*, 1609. i 1611., u 18. je stoljeću prva hrvatska knjiga tiskana 1732. u Györu – *Horvaczko evangyelye*. Budući da se u sadržajnom i jezičnom pogledu tekst toga *evangyelya* naslanja na kajkavske *Szvede evangeliume* (Trnava 1694.), u ovom se radu pokazuje njihova međusobna ovisnost na leksičkom, verbalnom i sintaksnom te sadržajnom planu. Iz predočenoga se razabire da je prireditelj *Horvaczkoga evangyelya* imao pred očima hrvatskoga slušatelja i čitatelja na spomenutom dijelu hrvatske dijaspore u 18. st. – a to je zapadna Ugarska. Tako se učvršćivala književnojezična norma, u kojoj je, ipak, ostalo obilje kajkavskih obilježja koja su i danas prisutna u gradišćansko-hrvatskom jeziku. Takva se norma stvarala upravo u liturgijskim tekstovima (takvi su i evangeliumi, evanđelja). Tu bi činjenicu pri proučavanju hrvatskoga standardnoga jezika kroz stoljeća trebala uzeti u obzir i hrvatska filologija, odnosno kroatistika.

Ključne riječi: Biblija, evanđelje, hrvatski jezik, liturgija, jezična norma, gradišćanski Hrvati

Kao što su Hrvati primorske Hrvatske svoj prvi (latinični) liturgijski tekst dobili 1495. u tzv. *Lekcionaru Bernardina Splićanina*, koji je doživio još dva izdanja (1543. i 1586.), tako su i Hrvati u zapadnoj Ugarskoj 1732. dobili prvi svoj leksionar. Usput se valja prisjetiti da je Bernardinov *Lekcio-*

nar kod sebe, u Njemačkoj, imao i Primož Trubar (1508. – 1986.) prilikom prevođenja *Novoga zavjeta* na svoj kranjski jezik (prvi dio tiskan 1557.). Ta se činjenica u slovenistici nije isticala, a držim da je vrlo važna i za cjelokupni rad oko prevođenja *Novoga zavjeta* (NZ) na hrvatski jezik (prvi dio tiskan 1562. na glagoljici, drugi dio 1563.). Kako se zna da je Trubar koristio spomenuti lekcionar? Zna se iz njegova dopisa kranjskim staležima u Ljubljani u kojem, uz ostalo, navodi da pri prevođenju NZ, a ono sporo napreduje zbog pastoralnih obveza koje ima na župi, pred sobom ima dva latinska, dva njemačka i jedan talijanski NZ, zatim jednu hrvatsku misnu knjigu koja je nedavno, latiničnim slovima, iznova tiskana u Veneciji (“item, ein Crobatisch Messbuch, welches neulich zu Venedig mit Lateinischen Buchstaben gedruckt worden, vor mir muss haben”, Sakrausky 1989.: 100; Jembrih 2007.: 165; 2010.: 42–43). Ako znamo da Trubar spomenuto pismo piše prije 1557. onda bi se rečenica “nedavno tiskana knjiga u Veneciji latinicom” mogla odnositi jedino na izdanje Bernardinova *Lekcionara* iz 1543. Budući da je i Stipan Konzul (1521. – 1579.) prevodio iz Trubarova *Novoga zavjeta* (1557.), stanujući kod Trubara u Rotenburgu na Tauberi, sigurno je da se i on koristio *Lekcionarom Bernardina Spliciánina*. U to ćemo se uvjeriti usporedimo li tekst pojedinoga evanđelja u Konzulovoj *Postilli* (1568.) s istim evanđeljem u *Lekcionaru* (1495., 1543.). Još bih želio nešto naglasiti. Poznato je, naime, da se prijevod *Biblije* na jezik naroda kojemu je knjiga namijenjena još uvijek smatra epohalnim pothvatom, kako na biblijskom tako i na književno-jezičnom planu. Stoga je prijevod *Biblije* na jezik nekoga naroda ispit zrelosti književnosti i jezika toga naroda i ujedno svojevrsan ulazak u krilo svjetske književnosti.

Istina je da su Hrvati dijelove iz *Biblije* na svom jeziku imali u glagoljskim brevijarima i misalima, no ipak je cjelovita *Biblija*, Stari i Novi zavjet, tiskana tek 1831. u Budimu, u prijevodu franjevca Matije Petra Katančića (1750. – 1825.), a za tisak ju je priredio njegov redovnički brat Grgur Čevapović (1786. – 1830.). *Biblija* Bartola Kašića (1575. – 1650.) na dubrovačkoj je štokavštini tiskana tek 1999. u Njemačkoj, u seriji *Biblija Slavica*, Serie IV: Südslavische Bibeln, 2 sv., 1, izd. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich, 1999. Ipak, prvi hrvatski tiskani prijevod *Novoga zavjeta* na glagoljici objavljen je u Urachu/Tübingenu (1562. /1563., na ćirilici 1563.).

No, vratimo se našem *Horvaczkom Evangyelyu* (1732.) koje u povijesti Hrvata u zapadnoj Ugarskoj slovi kao prvi (i najstariji) tiskani hrvatski lekcionar. O toj se knjizi u slavenskoj filologiji već pisalo. Ona, međutim, još uvijek traži monografsku obradu. László Hadrovics je 1973. u svom članku “Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahr-

hundert” u vezi s tim evanđeljem zapisao: “Aus dem 17. Jahrhundert ist mir kein weiteres Sprachdenkmal bekannt. Auch im 18. Jahrhundert setzt die literarische Tätigkeit erst in den dreißiger Jahren ein. Das erste Buch, das im 18. Jahrhundert für burgenländischen Kroaten in ihrer Sprache erschien, war eine Evangelienübersetzung: *Horvaczko Evangyelye*, herausgegeben im Jahre 1732 in Raab (Győr). Der unbekannt Verfasser, der das lateinische Vorwort als ‘Anonymus’ unterzeichnete, nahm nur die Evangelientexte (ohne die Episteln) auf und fügte zu den Perikopen auch einen kurzen Katechismus hinzu. Das Buch war bis vor kurzem gänzlich unbekannt” (Hadrovics 1970.: 27). U bilješci 2 koja se odnosi na zadnju rečenicu citata, Hadrovics navodi: “Ich entdeckte es erst im Jahre 1971 (beinahe ein ganzes Jahr nach der Tagung) in der ungarischen Nationalbibliothek (Széchényi-Bibliothek) in Budapest” (Hadrovics 1973.: 31). Ako je suditi po pisanju Lászlá Hadrovicsa (1974.: 26), koji u svojoj knjizi *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert* piše da je 1958. jedan primjerak toga evanđelja dospio u Mađarsku sveučilišnu knjižnicu (Széchényi-Bibliothek) u Budimpešti, onda je ta knjiga dostupna javnosti više od pola stoljeća. O tom će primjerku Hadrovics također zapisati: “Der Verfasser, der die ‘Dedicatio’ als ‘Anonymus’ unterschreibt, war nicht zu ermitteln. Es kann nur vermutet werden, dass er ein Jesuit oder ein Franziskaner war. Auch über den von ‘Anonymus’ als Mäzen gepriesenen Chorherrn Jandre Sgodics [Žgodić] ist mir nichts Näheres bekannt. Die handschriftlichen Eintragungen auf der Innenseite der vorderen Einbanddecke enthalten noch zwei Namen: ‘Evangelium hoc donatum est p. Nepomuceno Domnanovics pro simplici usu Anno 1737 (von einer anderen Hand): a Rdissimo Dno Mathia Barilics. Canonico Jaurinensi. (Wieder die erste Hand) Absit proprietas” (Hadrovics 1974.: 26).

Dakle, imena upisanih na spomenutom mjestu u knjizi zapravo su hrvatski svećenici o kojima bi bilo dobro nešto više saznati. O njima je poznato sljedeće: Martin Ivan Nepomuk Domnanović bio je franjevac rođen u Filežu 1706., a umro 12. III. 1767. u Keszthelyu. Mate Barilić rođen je u Trajštofu 1687., te je od 1713. do 1733. bio kanonik u Juri (Győr), gdje je i umro 7. VII. 1749. Dakle, spomenuta dvojica, Domnanović i Barilić, s pravom su se koristila *Horvaczkim Evangyelyem* (1732.).¹

Kada je Jerko Fućak (1932. – 1992.) u Zagrebu objavio svoju knjigu *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara* (1975.), u njoj je jedno poglavlje posvetio gradišćanskim lekcionarima, te, uz ostalo, piše: “Gradišćanski su Hrvati

¹ Spomenute mi je podatke posredovao dr. Nikola Benčić, uz pomoć dr. Ivana Karalla. Obojici najsrdačnije zahvaljujem.

dosta rano dobili svoj lekcionar. Donedavno se mislilo da je to lekcionar izdan u Beču 1741., ali 15. VIII. 1972. Nacionalna sveučilišna biblioteka u Zagrebu dobila je (iz Országos Széchényi-Könyvtar Budapest 315404) fotokopiju knjige *Horvaczko Evangyelye*. [...] [Ona] sadrži evanđelja (bez poslanica) za sve nedjelje i blagdane Gospodnje i veće svetačke (Veliki tjedan ima samo evanđelja, muku na Veliki petak, a na Cvjetnicu samo evanđelje ulaska u Jeruzalem) i zajedničke mise svetaca. Nedjelje broji po sv. Trojstvu, a ne po Duhovima. Ima i dosta dodataka: Molitva po prodiki, Litanije B. D. Marije, Litanije si svetih Božji i, na 15 stranica *Catechismus. To je Nauk Keršćanski općinski starim i mladim ljudem potriban va pitanja i odgovore razložen, po Petri Kaniziusu ježuvitanskoga reda sv. Pisma doktoru*” (Fućak 1975.: 273). To nije detaljan sadržaj Evandelja (1732.) koji navodi Fućak. On, kao i Hadrovics, također spominje rukom pisane bilješke na prvoj praznoj stranici. Fućak ih čita: “Evangelium hoc donatum est p. Nepomuceno (?) Domnanovics pro simplici usu 1737. A R(everen)dissimo Dno Martino, Canonico Janrinensi. Absit proprietatis Barisics” (Fućak 1975.: 273). Ako je Hadrovicsevo čitanje točno, onda Fućak krivo čita: Hadrovics ima *Mathia*, a Fućak *Martino*, Hadrovics ima *Jaurinensi*, Fućak *Janrinensi*, Hadrovics ima *Barilics*, Fućak *Barisics*. Dakle, Fućak spomenute riječi krivo čita. Osim toga, Fućak je, kao *specificum*, naveo da Evandelje (1732.) “nedjelje broji po sv. Trojstvu, a ne po Duhovima”. To se razumije, ako se ima na umu da takvo brojenje nedjelja imaju i kajkavski lekcionari/evangeliumi (1561., 1694., 1730. itd.).

Fućak, u vezi s Evandeljem (1732.), nastavlja: “Posvetu (*Dedicatio*) biskupu (ne kaže kojemu) Anonymus (priređivač) počinje riječima: ‘Siquidem Sanctum hoc Evangeliorum nec non Christianae Doctrinae tibi oblatum opus linguae Illyrico-Croaticum ad divinam potissimum gloriam, fructumque animarum in Apostolico hoc Regno Hungariae formatum, benignissime suscepisti’ A Evandelistar je pisan čakavsko-ikavskim jezikom Gradišćanskih Hrvata. Naslov veli da je to Evandelje [...] na novo štampano. Odatle bi možda trebalo zaključiti da je već prije 1732. Gradišće imalo svoj lekcionar, ali o njemu ne znamo ništa” (Fućak 1975.: 272–273).

Fućak spominje još jedno izdanje Evandelja iz 1741., ono Ladislava Valentića, tiskano u Beču, koje sadrži i poslanice pa zato naslov glasi: *Epistole i vandelja na se nedilje i svetke s popisanum mukum Gospodina našega Jesusa Kristusa, po razlogu novoga Misala dvora rimskoga. Od P. Ladislava Valentića reda manjih bratov sv. Oca Franciska serafinska konventualnikovz dopušćenjem gornjih na harvatcki jezik istomačena i na štampanje dana, Beči, pri Gergi Kurzböcku, mudroskupščine štamparu, va letu 1741. Treće Evandelje koje spominje Fućak je iz 1792.: *Evandelje z epistolami na se ne-**

dilje i svetke sega leta, s popisanim mukum Gospodina našega Jezuša Kristuša na batrenje i duhovnu hasan sim pravovernim keršćenikom horvackoga naroda, Šopron. Štampano pri Ani Klari dovici Sesovoj va leti 1792. Izdanje je nešto opširnije od onoga iz 1741.; u Velikom tjednu dodane su tri Muke (u prvom izdanju 1732. imamo samo Veliki petak). Treba odmah reći da je to *Evandjelje* (1792.) tiskano kasnije u Šopronu 1806. i 1841. s istim naslovom kao i izdanje 1792. (Kuzmich 1992.: 62, 65, 72), uz neke izmjene u Dodatku. Kada je pak Vatroslav Jagić (1836. – 1928.) pisao opširni pregled prevođenja Biblije u cjelini ili dijelovima na hrvatski jezik (1913.), nije znao za *Evandjelje* iz 1732., no znao je za izdanja iz 1792., 1806. i 1841., pa je na temelju jezika tih triju evanđelja zaključio da se jezik posljednjih dvaju Evanđelja naslanja na neki kajkavski pisani lekcionar zagrebačke Crkve [biskupije], iako je pisan čakavskim dijalektom ikavskoga izgovora. (Der Text trägt zwar Rechnung dem ča-Dialekt der i-Aussprache, scheint aber doch auf der Grundlage eines im kaj-Dialekte geschriebenen Lektionariums der Agramer Kirche zu beruhen, wenigstens schimmert ein solches Vorbild deutlich durch” (Jagić 1913.: 519).

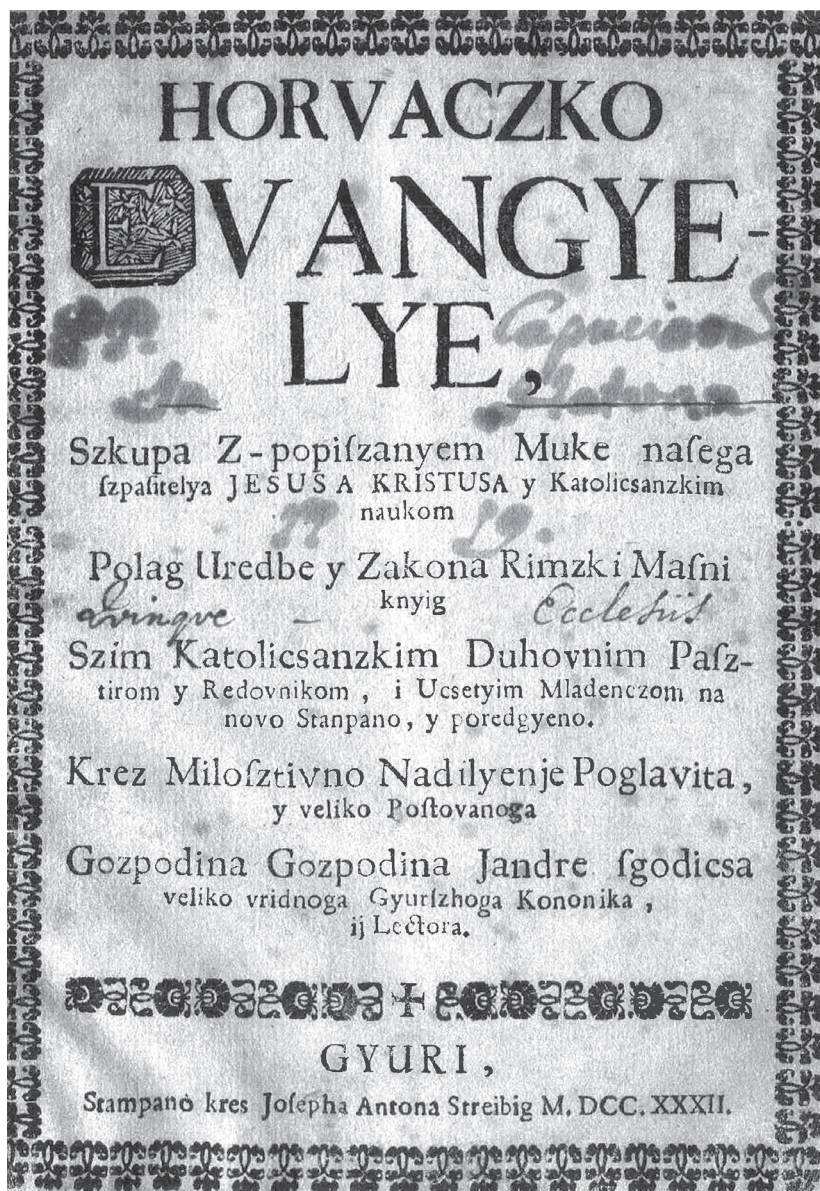
Dosad poznati primjerci *Evandjelja* (1732.)

U Kuzmićevoj bibliografiji gradišćanskohrvatskih knjiga tiskanih do 1921. godine, pod naslovom *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie* (1992.), na trećem mjestu [u kronološkom slijedu tiskanja knjiga]², uz dvije knjige Mekinićevih *Duševnih pesnih* 1609. i 1611. (Jembrih 1984.: 74–87; 1990.: 39–76; 1997b: 209–254), nalazimo spomenuto *Horvacko evandjelje* (1732.). Autor navodi i mjesta u kojima se čuvaju tri poznata primjerka: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSzK), Papnevelö Intezet, Győr (PIK) i Diözesanbibliothek, Esienstadt (DBE), a uz taj zadnji primjerak dodaje “unvolst.”. Dakle, primjerak u biskupijskoj knjižnici u Željeznom je nepotpun, dočim se dva potpuna primjerka nalaze u Budimpešti i Juri, s tim da je kopiju budimpeštanskoga primjerka naručila Sveučilišna knjižnica u Zagrebu (1972.).³ Sve u svemu, *Horvacko je evandjelje* doista rijetka knjiga s vrlo malo sačuvanih primjeraka.

Ovdje spomenutim primjercima, na sreću, valja pribrojiti još jedan, potpuni primjerak *Horvackoga evandjelja* (1732.), koji je otkriven 2003. na

² Misli se na knjige tiskane na tlu današnjega Gradišća, onda zapadne Ugarske.

³ Prema Fućaku (1975: 272).

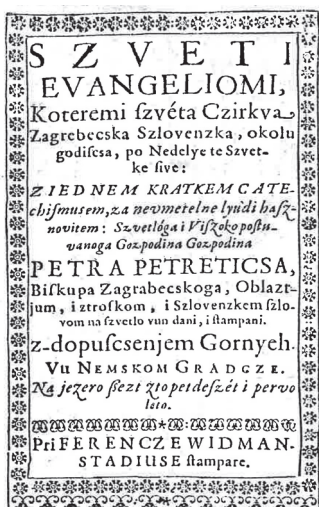
Naslovnica Horvaczkog evangyelja (primjerak u kapucinskoj knjižnici u Osijeku)

osječkoj izložbi *Blago knjižnice kapucinskog samostana u Osijeku*. Te je godine spomenuti samostan obilježio 300. obljetnicu dolaska i djelovanja kapucina u tom gradu. Saznavši da postoji i katalog spomenute izložbe, zamolio sam organizatora da mi ga pošalje. Mojoj je želji i molbi bilo udovoljeno. Pažljivim čitanjem pojedinih naslovnica knjiga, koje su izložene na izložbi, uočio sam pod rednim brojem 21 naslov: *Horvackzo evangyelye z-popiszanyem Muke nasega szpasitelya Jesusa Kristusa ...*, Gyuri: Stamparno kres Josepha Antona Streibig, 1732. [2], 120 [16] str.; 8° (20 cm). Uskoro nakon toga saznanja zamolio sam organizatora izložbe da mi cijeli tekst knjige snimi na CD koji sam, nakon kraćega vremena, i dobio. “Listanjem” knjige s CD-a na računalu utvrdio sam da pred sobom imam cjeloviti primjerak *Horvackoga evandělja* (1732.), odnosno da kapucinska knjižnica u Osijeku posjeduje cjeloviti primjerak te knjige. Konstatacija je opravdana: to je jedini cjeloviti primjerak *Horvackoga evandělja* u Hrvatskoj (barem za sada). Na naslovnici toga primjerka uočio sam rukom napisanu bilješku: *PP capucino[rum] In Hotvaa. Quinque Ecclesiis*.⁴

Vraćam se bilješci u Kuzmićevoj knjizi koja *Horvacko evandělje* ovako opisuje: “Das erste bekannte katholische Druckwerk, das eindeutig auf das kajkavische Evangelienbuch ‘Szveti evangeliomi’ von Tyrnau 1694 zurückgeht. Im Titel wird nur der Mäzen Jandre **Sgodics** erwähnt” (Kuzmich 1992.: 54). Ta je konstatacija s pravom proizišla nakon pročitanaoga članka Istvána Nyomárkayja (1973.: 391–401). Iako je Nyomárkay prvi pokušao usporediti trnavsko kajkavsko izdanje *Evandělja* (1694.) s *Horvackim evanděljem* (1732.) i sa zagrebačkim kajkavskim izdanjem (1730.), držim da je to samo prvi korak ka detaljnijoj analizi koju bi svakako trebalo načiniti u budućnosti. Trnavsko je izdanje, ukratko, formalno opisao i Gerald Schlag: “1694 erschien in Tyrnau (heute Trnava, Slowakei) ein Buch mit dem barocken kroatischen Titel ‘Szveti Evangeliumi, Koteremi Szvéta Czirkva Katholiczka Szlovenzko Horvaczka okolu godiscesa, po Nedelyah i Szvetkéh sivée. Z iednem Kratkem catechismusem, za nevetelne lyudi hasnovitem’. Das Buch hat Oktavformat und ist 368 Seiten stark. Wie aus dem lateinische geschriebenen Vorwort bzw. der Widmung des Buches hervorgeht, war es Palatin Fürst Esterházy (1635. – 1713.) der das Patronat über die Herausgabe des Werkes übernommen hatte. Paul Esterházy, der neben seinen bedeutenden Funktionen als Staatsmann und Feldherr nicht nur ein grosser Förderer von Kunst und Kultur war, sondern auch als tief religiöser Mensch eifrig Religion und Kirche unterstützte (Bau bzw. Wiedererrichtung der wallfahrtskirche und Kloster Loretto und Frauenkirchen, des Kalvarienberges von Eisenstadt etc), hat hier ganz offensichtlich für seine kroatischen Untertanen im heutigen nördlichen und mittleren Burgenland dieses bedeutende Religionsbuch

⁴ Ove posljednje dvije riječi pisala je druga ruka.

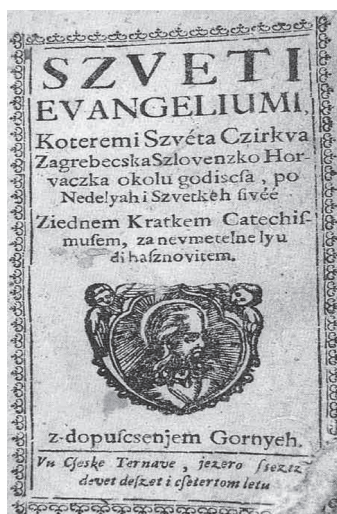
entstehen lassen. Seine enge Bindung zu den Jesuiten in Tyrnau, wo er selbst in seiner Jugend studierte, vermittelte die Drucklegung in der dortigen Universitätsdruckerei. Als Vorlage für das Buch diente dabei ein 1651. in Graz erschienenenes kroatisches Gebetbuch gleichen Inhalts, das dem im Jahre 1667. verstorbenen Zagreber Bischof Peter Petretić zugeschrieben wird. In der Tyrnauer Ausgabe hat man nur den Titel ein wenig geändert und anstatt des ursprünglichen ‘Sveta Czirква Zagrebeczka’ nunmehr ‘Sveta Czirква Catholiczka’ geschrieben, da sie ja nicht mehr für die Zagreber Diözese gedacht war” (Schlag 1980.: 195–197).

Naslovnica: *Sveti evangeliomi*
(Graz, 1651.)

Naslovnica: *Sveti evangeliumi*
(Trnava, 1694.)

Naslovnica: *Sveti evangeliumi*
(Trnava, 1694. za Zagrebačku biskupiju)

Treba odmah reći da je zagrebački biskup Petar Petretić (1604. – 1667.) samo novčano pomogao tiskanje knjige i napisao predgovor u kojem se poziva na sastavljača te knjige, isusovca Nikolu Krajačevića (1582. – 1653.), a nikako nije autor *Evangeliuma* (1651.), kako se ponekad pisalo.

Ovdje se sada u vezi s naslovom Schlagova članka postavlja pitanje naziva spomenute knjige: naime, je li riječ o *molitveniku* ili *evanđelistaru* (lekcionaru)? S obzirom na format knjige mogli bismo reći da ona više nalikuje molitveniku džepnoga formata, pa je onda knjiga mogla biti namijenjena običnomu vjerniku koji je s njom dolazio u crkvu, ali je i kod kuće iz nje mogao čitati svetopisamske tekstove, molitve, pjesme itd. Ipak, ako je knjiga naslovljena *Sveti evangeliumi ...* ili *Horvaczko evangyelye*, onda takav naslov, kada se o dotičnoj knjizi piše, treba i koristiti. Prema tome, nije jasno zašto se autor u naslovu svoga članka *Ein frühes Gebet-und Andachtsbuch ...* (Schlag 1980.) odlučio za drukčiji naziv.

Budući da posjedujem presliku naslovnice trnavskoga kajkavskoga izdanja iz 1694., usporedio sam je s preslikom stranice u Schlagovom članku, i došao do važnoga uvida. Istina, naslovnica primjerka koji opisuje Schlag ima sintagmu “sveta cirkva katolička slovensko horvacka”, a naslovnica koju posjedujem ima “sveta cirkva zagrebečka slovensko horvacka”. I na jednoj i na drugoj naslovnici sve je ostalo isto, čak i godina izdanja (1694.). Iz toga proizlazi da je dio tiskane naklade knjige bio namijenjen za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj, a dio za one u Zagrebačkoj biskupiji, pa je to bilo potrebno u naslovu istaknuti. Stoga je samo naslovnica zamijenjena, pri čem je u dijelu naklade, već prema namjeni, ispušteno *zagrebečka* i dodano *katolička*. Napominjem da Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ima dva primjerka *Svetih evangeliuma* (1694.) sign. R II D-160–87 a. b (stara sign. R 1.791, R 1.831), a jedan primjerak bez naslovnice ima i Gradska knjižnica u Zagrebu, sign. R-125.⁵

Budući da je anonimni autor u *Horvackom evanđelju* (1732.) napisao posvetu na latinskom jeziku, ovdje prilažem hrvatski prijevod te posvete koja glasi:

Posveta Evanđelja (1732.)

Prečasni i preznameniti gospodine, gospodine.

Kako si se ti vrlo dobrohotno prihvatio ovog svetog djela evanđeljâ svakako kršćanske doktrine, koje je tebi bilo prikazano ilirsko-hrvatskim jezikom

⁵ Tim sam se primjerkom koristio pri uspoređivanju tekstova o kojima je ovdje riječ.

na vrlo silnu božansku snagu i oblikovano kao plod duha u ovoj apostolskoj Kraljevini Ugarskoj; dok ovo suglasje boravi s Božjom voljom umetnuta po promišljenosti, neodlučan sam dvoumeći se, kojim bih pohvalama tebe, premilostivi zaštitniče, uzvisio, i ne mogu ovdje suspregnuti ni sebe ni pisaljku. Ako, naime, dvostruke urese mnoge, kao što iskusni procjenitelji stvari prosuđuju dva svjetla koja svjetlucaju između nebesnika, znanje i marljivost ili goruću ljubav; u tebi promatram znanje koje je umnoženo neprestanim marom i uređeno djelovanjem i neprekinutom vježbom, posredstvom koje si običavao podučavati ostale i marljivo ih prosvjetljivati, ali taj bi (ukras) bio smatrao premalo vrijednim, da nisi združio drugi ukras apostolskog duha, tj. marljivost i ljubav: prema riječima apostola Korinćanima 13: kada bih imao dar prorokovanja i kad bih znao sva otajstva, i sve spoznaje itd. a ljubavi ne bih imao, bio bih ništa. I zato je isprazno, kako svjedoči božanski Bernard: “samo svijetliti, samo plamtjeti, premalo je. Plamtjeti i svijetliti, to je savršenstvo.” Zato si se ti tako marljivo trudio oko ovog dvostrukog ukrasa, poput dva talenta koje je tebi Bog povjerio, da s njima dobro raspolazeš, i stekneš druga dva kao preveliki spas za sebe i druge, da će svi, koje si ikada imao povjerene tvojoj brizi, svjedočiti o tebi zahvalnog i dobrohotnog duha. Marljivost i ljubav prema tvojoj braći živo se iskazuje, što neće proći u tišini, broj braće koji je nestajao, za koje si ne samo učinio da se podigne novo sjemenište, nego si ga također obdario zakladom, ništa manje vjernici, siromašan kler i ostali potrebiti trebaju doživjeti tvoju ruku dobročinstva koja je uvijek bila otvorena. Prema tome, tko⁶ je dostojan svjetlosti prirode i što je dopušteno da bude savršenije pronađeno? Kako je ovim dvostrukim ukrasima apostolskog duha spojenih zajedno plamtjeti i svijetliti, savršeno je naime plamtjeti i svijetliti. I ništa više ne preostaje, nego da ti ovo moje djelo posvećeno tebi, prečasn i preznameniti gospodine, prihvatiš dobrohotnošću i naklonošću, vlašću i djelovanjem, kojom možeš, preporučiš, da se plod, koji se iz ovog treba crpiti, prostranije proširi, a ja se iz duše molim da te trostruki Bog, najbolji i najveći, dugo čuva zdravog i netaknutog.

Anonimni⁷

Hadrovics (1974.) pretpostavio je da je autor navedene posvete možda netko od isusovaca ili franjevaca. Možda bi se iz sljedeće rečenice moglo saznati komu je posveta upućena: *Marljivost i ljubav prema tvojoj braći se živo iskazuje, što neće proći mimo u tišini, broj braće koji je nestajao, za koje*

⁶ Zbog smisla, u tekstu stoji “quid”, ali to nema smisla; nap. prevoditelja.

⁷ Na hrvatski jezik preveo Ladislav Dobrica.

si ne samo učinio da se podigne novo sjemenište, nego si ga također obdario zakladom, ništa manje vjernici, siromašan kler i ostali potrebiti trebaju doživjeti tvoju ruku dobročinstva koja je uvijek bila otvorena. Držim da bi se u skorjoj budućnosti i to moglo otkriti, koja su to braća koju spominje, pa ćemo saznati i za autora posvete.

U naslovnici *Horvackoga evanđelja* naveden je Jandre Zgodić [Žgodić] kao podupiratelj (mecena) koji je svakako novčano pomogao tiskanje knjige. O tom jurskom kanoniku lektoru zasada se zna sljedeće. Rođen je u Rasporcu 1665. Župničko je mjesto obnašao u Prisiki/Peresznye od 1694. do 1698. Potom je bio župnik u Vedešinu od 1698. do 1703. Godine 1703. u Đuri (Juri, Győr) obnaša dužnost kapelana za vjernike njemačkoga govornoga područja, a 1713. postaje kanonikom. Od 1718. do 1720. bio je upravitelj Đurskoga sjemeništa i osnivač “Deficientie” (Ubožnice). Umro je 1743. u Juri (Győr) kao kanonik lektor.⁸

Moglo bi se zaključiti da je anonimni autor latinske posvete u *Horvackom evanđelju* tu posvetu namijenio upravo Jandri Zgodiću koji je bio upravitelj sjemeništa i koji je možda štogod za to sjemenište gradbenoga poduzeo, kao što se u *Posveti* spominje.

Usporedba tekstova: *Horvacko evanđelje* (Győr, 1732.) i *Sveti evangeliumi* (Trnava, 1694. i Zagreb, 1730.)

Kada je u pitanju jezična norma u povijesti hrvatskoga i gradišćansko-hrvatskoga jezika, treba također imati na umu da je jezična norma zapravo slika uporabne norme određenoga stoljeća (epohe) u kojem se ona realizira u komunikaciji. Još uvijek zastupam mišljenje da je u dijakronijskom (povijesnom) poimanju jezične norme u Hrvatskoj premalo prisutno proučavanje jezične norme kakvu nalazimo u tiskanim crkvenim, nabožnim, katekizamskim, molitveničkim i biblijskim, evanđelistarskim i propovjedničkim tekstovima. Složit ćemo se s konstatacijom da su tekstovi evanđelistarâ/lekcionarâ, koji su se svake nedjelje i na blagdane (od 16. do 19. stoljeća) čitali u crkvi ili “doma i na stanu” na području dotične biskupije i župe, odgajali jezičnu osjetljivost, utemeljivali književnojezičnu normu i naobrazbu, i tako oblikovali izražajne vrijednosti hrvatskoga jezika (bilo kajkavskoga, štokavsko-ikavskoga ili čakavskoga izgovora). Ta se činjenica odnosi i na prostor zapadne Ugarske na kojemu su obitavali doseljeni Hrvati.

Dakle, mi imamo posla s tekstovima koji su bili izvorom književne jezične uporabne norme kakvu imamo u *Horvackom evanđelju* (1732.), to

⁸ Podatke o Zgodiću posredovao mi je dr. Nikola Benčić kojemu i ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujem.

više što je to bila prva knjiga takve vrste namijenjena spomenutim Hrvatima u jurskoj biskupiji. Kao što već spomenuh, prvi je osnovne konture usporedbe *Horvackoga evanđelja* s kajkavskim trnavskim (1694.) i zagrebačkim (1730.) dao István Nyomárkay (1973.: 392–401), usredotočivši se na leksičke podudarnosti, upotrebu glagolskih vremena te na leksičke razlike. Već na malom korpusu primjera, koje je Nyomárkay predočio, uočljiva su leksička i gramatička podudaranja. *Evanđelje* (1732.) pokazuje više jednostavnosti i jasnoće u izrazu pri čem se anonimni autor nije doslovno povodio za predlošcima (1694. i 1730.), tj. nije ih preuzimao od riječi do riječi. Autor (prireditelj) *Horvackoga evanđelja* (1732.) imao je pred sobom hrvatskoga čitatelja i slušatelja čakavca ikavca jurske biskupije. Prema tome, on je predočio književnu normu koja je njemu bila svojstvena u duhu njegova jezika. Ta se norma učvršćivala kod slušatelja koji je slušao nedjeljna čitanja evanđelja u crkvi, pa je tako ta norma za njega značila književnu hrvatsku normu, drukčiju od svakidašnje govorne norme. Stoga se doista može reći da je *Horvacko evanđelje* (1732.) bilo uzorom književnojezične norme Hrvata u zapadnoj Ugarskoj, jurske biskupije i šire, u prvoj polovici 18. stoljeća.

Sadržajne podudarnosti i razlike

No, uza sve ovdje rečeno, držim da je dobro ako se zaustavimo kod usporedbe sadržaja spomenutih izdanja, pogotovo što ona svoju pramaticu imaju u *Svetim evangeliomima, koteremi sveta cirkva zagrebečka slovenska, okolu godišča, po nedelje te svetka žive. S jednem kratkem katekizmušem, za nevetelne ljudi hasnovitem, svetloga i visokopoštuvanoga gospodina Petra Petretiča biskupa zagrebečkoga, oblastjum i stroškom, i slovenskem slovom na svetlo vun dani i štampani. Z dopuščenjem gornjeh. Vu nemškem Gradce. Na jezero šest sto petdeset i pervo leto. Pri Ference Widmanštadiuše štampare*. To je izdanje opširno te obuhvaća 323 stranice, izdanje pak iz 1694. ima ukupno 369 stranica, a *Horvacko evanđelje* (1732.) ima 138 stranica. Već na temelju omjera broja stranica može se zaključiti da je to izdanje izričito određeno za hrvatskoga korisnika u zapadnoj Ugarskoj. *Sveti evangeliomi* (1651.) sadrže naslovnicu, biskupov (Petretićev) predgovor, potom kalendarium horvacki (1 str.), tablicu pomičnih blagdana od 1651. do 1675., a to su: sedamdesetnica, Pepelnica, Uskrs, Uzašašće, Duhovi, Tijelovo, nedjelje po Duhovima i nedjelje došašća; slijedi potom godišnji kalendar od dvanaest mjeseci, a sve su te stranice bez numeracije. Numeracija od 1 i dalje počinje stranicom na kojoj počinje evanđelje na prvu nedjelju došašća te ima naslov *Evangeliomi nedeljni*, koji završavaju na str. 133. Nakon tih evanđelja počinju *Svetečni evangeliomi* na str. 134 i završavaju na str. 185. Potom počinje

novi sadržajni ciklus, *Popevke božične* i ostale na određene blagdane, misne i druge, od str. 186 sve do 237. Za njim slijedi *Catechismuss Puerorum. To je to Navuki duhovni preprosti, male detce i ostalem nevmetelnem ljudem na dušno zveličenje hasnoviti i potrebni*, (str. 238–271). Potom slijede *Oružja duhovnaproti vsem grehomopčinska* do str. 281. Nakon popijevki počinju različite molitvice *Ostroge duhovne*, str. 282, koje završavaju s *Te Deum laudamus* (str. 298–301). Na str. 301–305 na latinskom je jeziku *Appendix ad declarandam editionem huius Libelli Orthographicam* (o tom v. Jembrih 1997a: 187–213), nakon toga slijedi jedna stranica ispravaka za evanđelja, potom slijedi tekst *Exorcismus* na latinskom jeziku (str. 307–319), te s time i završava numeracija svetih evangeliomov (1651.). Zadnje stranice upotpunjuje *Kazalo ili Laištrom oveh knjig je vu tri dele razdeljen ...* i obuhvaća sedam stranica. To je sumarni sadržaj spomenutoga izdanja *Svetih evangeliomov* (1651.).

Trnavsko izdanje *Svetih evangeliomov* (1694.), s posvetom Pavlu Esterházyju, slijedi sadržaj u izdanju (1651.), s razlikom u tablici pomičnih blagdana od 1694. do 1718., a navedeni su isti oni kao i u prethodnom izdanju (1651.). Slijedi godišnji dvanaestomjesečni kalendar, potom je napomena u kojoj se razlaže da postoje još i drugi pomični blagdani koji nisu u tablici postavljeni. Zatim je predodčen kratak tekst *Gda ne slobodno svadbe služiti*. Slijedi potom *Molitva po predečtvu*; nje nema u izdanju 1651. Numeracija s brojem 1 i dalje počinje s evanđeljem *Perva nedjelja adventa*, a prethodi joj zajednički naslov *Evangeliumi nedeljni*, koji završavaju na str. 122. Slijede *Svetečni evangeliumi* od str. 123 do 171. Na njih se nastavljaju *Appendices*. To su *pridavki i opomenki, k ovom svetem evangeliumov ovde štampanem priloženi*, to jest: *Popevke Božične i vuzmene i drugo vreme pastirom duhovnem i priprostem ljuctvu po seleh hasnovite i potrebne; vu negdašnjem vremenu po jednom redovniku tovaruštva jezuševoga spravljene* (to je bio Nikola Krajačević). Slijede četiri pjesme božične, potom dvije *popevke vuzmene* (str. 181–186); *Popevke vsakdešnje* (str. 187–206). Potom dolazi *Opomenek za vsake felje ljudi* na str. 207 (isto ima i izdanje iz 1651.), a poslije njih pjesme od str. 207 do str. 240. Nakon pjesama slijedi *Catechismus puerorum. To je to navuki duhovni priprosti, male detce i ostalem nevmetelnem ljudem na dušno zveličenje hasnoviti i potrebni* (str. 241–272), potom *Oružja duhovna proti vsem grehom opčinska* (str. 272–282). Nakon toga dolaze *Ostruge duhovne* (str. 282–289). Slijedi *Opomenek pastirom cirkvenem* (str. 290–306), *Te Deum laudamus* (str. 306–308), potom latinski tekst *Praxis juvenendi*, molitve (str. 311–351), *Litanije od Mukekristuševe* (str. 325–339) (izdanje iz 1651. ih nema), opet molitve (str. 339–351) kao i u izdanju iz 1651., nadalje *Exorcismus* (str. 352–362) i s tom stranicom završavaju *Evangeliumi*

(1694.). Slijedi Kazalo ili *Laištrom oveh knjig, je vu tri dele razdeljen*, na sedam stranica. Dakle, trnavsko je izdanje (1694.) po sadržaju gotovo identično izdanju iz 1651.

Horvacko je evanđelje (1732.) po opsegu stranica mnogo manje od prethodno spomenutih. Ono, nakon naslovnice i latinske posvete (2. str.), ima numeraciju 1–120. Počinje *pervom nedeljom adventa*, bez oznake *nedeljni evangeliomi*. Ta nedjeljna evanđelja završavaju na str. 74, potom na str. 75 slijedi napis: **Svetečni evangeliomi**. Početak: *Na dan svetoga Andreasa apost*, a završavaju na str. 114 *Molitvom po prodiki* (str. 114–116). Nakon te molitve slijede *Litanije B. D. Marije* s molitvama (str. 117–119), potom *Litanije sisvetih božji* (str. 119–120). Na stranici bez numeracije (a to bi bila 121.), počinje *Catechismus. To je nauk kerščanski općinski starim i mladim ljudem potriban va pitanja i odgovore razložen. Po Petri Kaniziušu ježuvitskoga reda sv. Pisma doktoru*. Završava na str. 130. Treba reći da se tekst toga katekizma razlikuje od katekizma u izdanjima iz 1651. i 1694. Nakon katekizma slijede molitve: prije ispovijedi, pod misom i nakon ispovijedi, potom slijedi *Nauk od pokore kerščanske*, potom *priprava k svetoj spovidi*, potom molitva *pred spovidjum, za spovidjum, pred pričešćanjem, molitvaza pričešćanjem sv. Tomaša, druga molitva za pričešćanjem k Divici Mariji, molitva kad se rano, opodne i večer k angelskomu poklonu zvoni, pozdravljenje Kralice nebeske*, slijedi *Sedmera radost B. D. Marije, sedmera žalost B. D. Marije, sedmero kervno prolijanje Kristuševo. Articuli ali kotrigi skrovnosti sveti Otčenašev. Petere radovite skrovnosti, petere žalostne skrovnosti, petere odičene skrovnosti* i na kraju kratka molitva (str. 138), čime je korpus *Horvackoga evanđelja* (1732.) završen.

Kao što se iz predočenih naslova razabire, to je evanđelje po sadržaju drukčije od prethodna dva. U *svetačnim evangeliomima* na mjestima je provedena tzv. tekstovna redukcija. To znači da je naveden dan sveca s upućivanjem na dotično evanđelje, koje se može naći na drugom mjestu unutar cjelokupnoga korpusa. Na primjer: *Na dan sv. Đurđa mučenika. Evangelium kod na dan sv. Adalberta*, pag. 84, ili: *Na dan B. D. Marije angelske ali Portiunkule, kod na dan posvetjenja crikvenoga, pag* (nema broja, to znači ondje gdje se taj tekst nalazi); ili: *Na dan narodenja B. D. Marije. Kod na dan prijetja B. D. Marije*, pag (nema broja); ili: *Na dan sv. Angelov čuvarov. Kod na dan sv. Mihovila. Pag. Hoc Festum Dominica prima Septemb. Celebratur; Na dan sv. Ferenca vel Franciska Seraphica. Kod na dan sv. Matijaša Apostola. Pag.; Na dan sv. Lukača evangeliste. Kod na dan sv. Marka pag.; Na dan sv. Emerika Hercega. Kod na dan sv. Ladislava pag.; Na dan sv. Leopolda Hercega. Kod na dan sv. Štefana kralja pag.; Na dan sv. Elizabete dovice. Kod na dan sv. Ane pag.; Na dan Presvetoga imena Jezuševoga. Kod*

na dan Obrizovanja Kristuševoga. Pag. Ut supra.; Na dan sv. Paula Eremite. Kod na dan sv. Matijaša Apostola. Pag.; Na dan sv. Joakima. Kod na dan Prijetja B. D. M. Pag.; Na dan sv. Margarete divice i mučenice. Kod na dan sv. Anne. Pag.; Na dan sv. Roka. Kod na dan sv. Ladislava. Pag.; Na dan sv. Apolonije, Na dan sv. Rožalije, Na dan sv. Barbare, (Evangelium) Kod na dan sv. Katarine. Pag.; ili: Drugi evagelium sv. Ivana 12 deli. Kod na dan sv. Lovrenca. Pag.; Drugi evangelium sv. Ivana 15 deli. Kod nadan sv. Adalberta. Pag.; Drugi evangelium sv. Lukača 6 deli. Kod na dan sv. Fabijana i Sebastijan. Pag.; Na dan jednoga sv. Spovednika i biskupa Evang. Sv. Mat. va XXV. Deli Kod na dan sv. Mikule. Pag.; Na dan sv. Doktorov. Evang. Sv. Mat. va V. deli. Kod na dan sv. Antona. Pag. Na dan sv. Divic. Kod na dan sv. Katarine. Pag. Na dan sv. Dovic. Kod na dan sv. Ane. Pag. Na dan sv. Spovednikov. Kod na dan sv. Ladislava. Pag.; Drugi evangelium. Kod na dan sv. Štefana pag.; Na dan sv. Abašev. Kod na dan Preobračanja sv. Pavla. Pag.; Na dan sv. Divic. Kod na dan sv. Ane. Pag. U tome se ovo Horvacko evanđelje, po sadržaju, razlikuje od prethodno spomenutih Evangeliuma.

Iz predočenih naslova evanđelja, za pojedine svece, uočava se da je zbog tehničkih razloga priređivač postupio ekonomično, tj. uputio je na evanđelja koja su već u knjizi i mogu se koristiti na dan pojedinoga sveca, kako je to propisano odredbom liturgijske komisije u Rimu, pa je time ispao manji broj stranica i uštedjelo se na papiru. Tako bismo mogli razmišljati iz grafičko-tehničkoga gledišta. No, treba imati na umu i liturgijski crkveni kalendar koji je bio određen u Rimu za pojedine biskupije. Zato je u naslovu *Horvackoga evanđelja* i navedeno da je ono sastavljeno “Polag uredbe i zakona Rimski mašni knjig”, dakle prema uredbi i zakonu rimskih misnih knjiga.

Kao što je spomenuto, u Zagrebu su također tiskani *Sveti Evangeliumi, s koteremi sveta stolna cirkva zagrebečka i slovensko-horvacka čez leto, po nedeljah i svetkeh žive. Z jednem kratkem Katekizmušem za nevetelne ljudi hasnovite. Z dopuščenjem glavarov. Štampani vu Zagrebu, Leto 1730. Pri Ivanu Weitz. Sadrži 12 prvih nenumeriranih listova (24 str.). Numeracija počinje stranicom 1: Evangeliumi nedeljni. Perva nedjelja adventa i završava sa str. 300., potom slijedi još 12 stranica bez numeracije. Dakle spomenuti Evangeliumi imaju ukupno 336 stranica. Tekstni sadržaj je isti kao i u izdanju iz 1651. Razlika je u tom što ovo izdanje iz 1730. ima na latinskom jeziku predgovor upućen čitatelju: *Typographus Benevolo Lectori S. P. D.* (Tiskar pozdravlja najsrdačnije dobrohotnoga čitatelja). U tom predgovoru riječ je o slovopisu (grafiji) kojom su *Evangeliumi* tiskani, dakle ona je u pojedinim slovima drukčija od izdanja 1651. (prijevod toga teksta vidi u: Jembrih, 1997.b: 193–195). Nakon spomenutoga predgovora slijedi tekst pod naslovom *Kalendarium horvacki od leta i od njegovah delov*, zatim dvije*

stranice s tablicom gibućih blagdana: *Tabla vremena gibućeh svetkov* (1758. – 1782.; u stupce postavljeno: *septuagezima, pepelna sreda, Vuzem, Zastupjenje, Trojaki, Telovo, Nedelja po trojakeh, Nedjelja I.* ad.(venta). To su pomični blagdani u crkvenom kalendaru. Slijedi potom kalendar s 12 mjeseci u godini. Zatim na jednoj stranici donosi obrazloženje o drugim blagdanima koji nisu u kalendaru, i tekst *Gda ne slobodno svadbe služiti*. Slijedi *Molitva po prodečtvu*. Nakon te molitve počinju *Evangeliumi nedeljni* koji teku do str. 118. Slijede *Svetečni evangeliumi* (str. 119–175). Unutar *svetečnih evangeliuma* samo na dva mjesta postoji napomena za evanđelje dotičnoga sveca koje se nalazi na drugom mjestu: str. 133: *na den sv. Juraja mučenika. Evangelium je ov isti gori postavljeni na den svetoga Adalberta*, i str. 155: *Na dan narođenja B. Device Marije. Evangelium on isti, koteri je na dan prijetja B. Device Marije gori postavljen*, fol. 122.

Nakon *Evangeliuma svetečnih* slijedi latinski naslov: *Communia sanctorum*, posebno se ističe *Commune B. V. Mariae*; potom se navodi da *Sancti Apostoli habent sua propria Evangelia*, zatim *Tempore Paschali*, tj. kada je uskrsno vrijeme u kojemu su dotični sveci, onda se čita evanđelje na *dan sv. Adalberta*, fol. 131. Zatim se navodi *Commune Unius Martyris Potificis*. Tu je zasebno evanđelje, isto kao i *Commune unius Martyris non Pontificis*. Zatim slijede dva evanđelja iz *Commune plurimorum Martyrum*. Još je dodano: *Commune Confessorum Pontificum habetur in Festo S. Nicolai Episcopi* fol. 120, itd., *aliud Evangelium habetur in Festo S. Ladislaus* fol 141. *Usque ad illa verba*: Ako pak reče itd. Zatim je tu *Commune Doctorum* s dva evanđelja. Nakon toga je, opet na latinskom, uputa za druge svece čija su evanđelja unutar čitava korpusa, kao npr. *Commune Virginum tantum habetur in festo S. Catharinae* itd. Nakon tih napomena slijedi stranica 76 na kojoj se reda četrnaest svetačkih blagdana s upućivanjem na dotično evanđelje i na stranici u evanđelju. Dakle, na djelu je ista metoda kao i u *Horvackom evanđelju* (1732.), tzv. “tekstovna redukcija” evanđelja. Na str. 177 slijedi: *Appendix I. Pridavek, vu kojem se zadržavaju popevke adventske, božićne, korizmene, vuzmene, trojačke i za vsako vreme; pastirom duhovnem i priprostomu ljuctvu hasnovite i potrebne* (str. 177–226). Dakle isti sadržaj pjesama kao i u izdanju 1651. *Appendix II.* sadrži **Catechismus puerorum**. *To je to Navuki duhovni priprosti, mali detci i ostalem nevmetelnem ljudem, na dušno zveličenje hasnoviti i potrebni* (str. 227–261). Unutar toga katekizma ima još i drugih sadržaja kao što su: *Osebužno vračtvo. Jedno vračtvo, proti navadnomu grehu od kojega se človek odterči ne more* (str. 255–256). Slijede *Ostruge duhovne, s kemi se keršćeni človek na pobolšanje žitka podbada i na sveteši stališ naganja* (str. 256–258), zatim *Molitve strelne, vu vsakomu vremenu i mestu, vsake fele ljudem kruto hasnovite* (str. 258–261). Nakon

tih molitava slijedi još napomena upućena svećenicima koji trebaju poučiti siromašne ljude koji su u kmetskom staležu, zašto oni rade i težače itd.: “Na prodekalnici i vu spovedalnici dobro i kruto hasnovito čine oni duhovni pastiri, ki negda, ter negda čez leto svojem ovcam duhovnem, na znanje daju, po imenu kmetom i težakom, vbogem ljudem, ki se na ovom svetu teško hrane, da oni nesu na sreću i namerce vu on svoj težački, ali kmecki stališ došli. Nego, da je nje Gospon Bog, hoteč vu on onakov stališ, obral i postavil. Vu to ime, da si vu onom stališu živuči, nebeskoga kraljestva išču. Zato je rekel vsem do jednoga kerščenikom, vbogem i bogatem, i gospodi i kmetom itd. Quaerite primu Regnum Dei, etc. Iščite najpervlje i najbolje božjega kraljestva itd.” (str. 261–262). Nakon toga slijedi *Appendix III. Praxis juvandi eos, qui ducuntur ad mortem*. Slijedi na latinskom jeziku uputa (str. 267–268). Slijede različite molitve s litanijama od *Muke Kristuševe*, Ps 129, *Molitva suproti vojskam i neprijatelom orsačkem občinskem*; *Molitva proti kugi vu kužnom vremenu. Exorcismus contra imminentem tempestatem fulgurum et grandinis. Te Deum laudamus...* (str. 267–300). Slijedi, bez numeracije: *Čini krepostih bogoslovnih: čin vere, čin vufanja, čini ljubavi i požalovanja* (dvije str.) i napokon *Index pervi Evangeliumov nedeljnih i vekših svetkov*; *Indeks drugi Evangeliumov svetečnih*; *Indeks tretí vsakojačkeh popevkih*; *Indeks četerti navuka duhovnoga*. Zadnje dvije stranice sadrže ispravke: *Typographus Lectori*.

Gledano s jezične strane, izdanja iz 1651., 1694., 1730. i 1732. jezično se razlikuju. *Horvacko evanđelje* (1732.) jezično je prilagođeno, kao što je rečeno, hrvatskim korisnicima u zapadnoj Ugarskoj, a druga izdanja kajkavskoj publici u zagrebačkoj biskupiji. Ipak, svi ti *Evangeliumi* sadržajno imaju mnogo zajedničkoga.

Sada usporedno pogledajmo jezična obilježja na primjeru sintagmi iz svih triju *Evangeliuma* (1694., 1730. i 1732.), jer ćemo tako uočiti kako je uporabno funkcionirala književnojezična norma na dvama različitim govornim prostorima, tj. vidljivo je što je kojemu tekstu svojstveno i po čem se on razlikuje od drugoga teksta. Odnosno, dobit ćemo odgovor na pitanje je li *Horvacko evanđelje* (1732.) prijevod ili hrvatska jezična prilagodba iz kajkavskoga *Evangeliuma* (1694.). No, čini nam se prihvatljivom i Nyomárkayeva konstatacija: Da “die kirchliche Literatur der Burgenland-Kroaten im allgemeinen von der kajkavischen Literatur der Agramer (Zagreb) Diözese beeinflusst war, so schien die Annahme, ein Agramer Evangelienbuch habe auch unserem anonymen Verfasser als Quelle gedient, ganz natürlich. Die nähere Untersuchung führte zum Ergebnis, daß von den zeitlich nächstliegenden Agramer Evangelienbücher, nämlich Szveti evangeliumi Tyrnau (Nagyszombat) 1694. und Szveti evangeliumi (Agram 1730.) das erstere die Hauptquelle von Horvackzo evangyelye 1732. gewesen sein dürfte” (Nyomárkay 1973.: 391–392).

Evangeliumi Nedelyni 11
NA DEN SZVETOGA STEFA-
NA Pervomucfenika,

Evangelium Sz. Mateja vu 23. deelu.

Vu onom vremenu : Govoráffe Je-
fus fseregom Sidóvzkem i po-
glaunikom Popóvzkem. Ovo ja
pošilyam kvam Proroke, i múdre, i
vu Pířzmu vucfene; i zmegy nyih bú-
dete ráfali, i na krife razpinyali: i
zmegy nyih búdete bicfuvali vu Si-
nagógah vařeh; i búdete nyé prega-
nyali iz váraffa vu Varas : da pridé
oberh vařz vřza kerv pravicfna, kote-
raje prelejana na zemlyu, od kervi
pravicfnoga Abela, do kervi Zakariáfa
řzina Barakiářevoga, kogazte umorili
megy Czirkvum i oltarom. Ztano-
vitó govoricam vam, da hoté priti vřza
ova na ov národ. Jerufalem, Jeru-
falem, ki umarias Proroke, i kamenu-
jeson e, ki řzvu ktebe pošzlani: ku-
likò krat jeřzem hotel zkupa zpravi-
ti řzine

12 *Evangeliumi Nedelyni.*
ti řzine tvoje, kakti zpravilya kokos
pod péruti piplicře řzyoie, ter néřzi
hotel? Ovo hocře řze oztaviti vam hi-
řa vařa púřta. Ar velim vam; ne-
budete videli mene od vezda, dokle
ne rećfete : Blagofřlovlyen, kije priř-
fel vu Imenu Gořponnovom.

Primjeri:

Evangeliumi nedelyni (1694.: 11)

Na den szvetoga Stefana pervomucfenika.

Evangelium Sz. Mateja vu 23. Deelu.

Vu onom vremenu: Govoráffe Jefus fseregom Sidóvzkem i poglaunikom Popóvzkem. Ovo ja pošilyam k vam proroke, i múdre, i vu Pířzmu vucfene; i zmegy nyih búdete ráfali, i na krife razpinyali: i zmegy nyih búdete bicfuvali vu Sinagógah vařeh; i búdete nyé preganyali iz varaffa vu varas: da pridé oberh vařz vřza kerv pravicfna, kotera je prelejana na zemlyu, od kervi pravicfnoga Abela, do kervi Zakariáfa řzina Barakiářevoga, koga zte umorili megy Czirkvum i oltarom. Ztanovitó govoricam vam, da hoté priti vřza ova na ov národ. Jerufalem, Jerufalem, ki umaras Proroke, i kamenujes one, kii řzvu k tebe pošzlani: kulikò krat jeřzem hotel zkupa zpraviti řzine tvoje, kakti zpravilya kokos pod péruti piplicře řzyoie, ter néřzi hotel? Ovo hocře řze oztaviti vam hiřa vařa púřta. Ar velim vam; ne budete videli mene od vezda, dokle ne rećfete: Blagofřlovlyen, ki je priřfel vu Imenu Gořponnovom.

[Cz, cz – c; Cf, cf – ě; gy – ě; ly – lj; ny – nj; řz – s; řs, s, řř – ř; ř – ř; zt, zk, zp – st, sk, sp]

NA DAN SZETOGA STEFANA

PERVOMUCSENIKA.

Evangelium Sz. Mateja XXIII Deeli.

VA onom Vrimenu: govorafse JEŝus fseregom Sidóvzkim, i Poglavnikom Popovzkim. Ovó ja fsalyem kvam Proroke, i mudre, i va Pjŝzmi ucfene, i zmed nyih budete umárali, na Kriŝe razpinyali, i zmed nyih budete bicŝevali, va Szinagoga vaŝŝih, i budete nye preganyali iz Varosa do Varosa: da, pride obervafz ŝzaKerv pravicsna kaje prolyiana na Zemlyu od Kervi pravicsnoga Abela, do Kervi Zakariaŝa Szina Barakiaŝevoga, kogazte umorili med Czrikvum, i Oltaróm. Ztanovitó govorim vam, da ote priti, ŝza ova na ov národ. Jerufalem, Jerufalem, ki umaras Proroke, i kamenujes one, kyŝzu ktebi poŝzlani: Kulikókrat jeŝzam otil zkupa zpraviti Szine tvoje, kodti zpravlya kokos pod Krelyute pipliche ŝzvoje, á ti niŝzi otil? ovó ochefze oztaviti vam Hiŝa vaŝa puzta: Ar velim vam nebudete vidili mene od ŝzeda, dokle ne recŝete: Blagofŝzlóvlyen, ki prihaja va Ime Gozpodinovo.

Evangeliumi nedelyni (1730.: 10–11)

Na den Szvetoga Stefana pervomuchenika

Evangelium Sz. Mateja, vu 23. Deelu.

Vu onom vremenu: Govoril je Jeŝus fseregom Sidovzkem i poglavnikom Popovzkem. Ovo ja poŝsilyam k vam proroke, i mudre, i vu Piŝzmu vuchene; i izmed nyih budete rafali, i na kriŝe razpinyali: izmed nyih budete nye bichuvali vu Sinagogah vaŝŝeh, i budete nye preganyali iz varafŝa vu varas, da doide oberh vaŝz vŝzva kerv pravichna, kotera je prelejana na zemlyu, od kervi pravichnoga Abela, do kervi Zakariaŝa ŝzina Barakiaŝevoga, koga zte umorili med czirkvum i oltarom. Ztanovito govorim vam, da hote doiti vŝza ova na ov narod. Jerufalem, Jerufalem, ki umarias Proroke, i kamenujes one, ki ŝzu k tebi poŝzlani: kulikokrat jeŝzem hotel zkupa zpraviti ŝzine tvoje, kakti zpravlya kokos pod peruti pipliche ŝzvoie, ter neŝzi hotel? Ovo hoche ŝze oztaviti vam hiŝa vaŝa puzta. Ar velim vam, ne budete videli mene od vezda, doklam ne rechete: Blagofŝzlóvlyen, ki je doŝselvu Imenu Gozponovom.

Horvacko evangelye (1732.: 7)

Na dan szvetoga Stefana pervomucsenika.

Evangelium Sz. Mateja XXIII. Deeli.

Va onom *Vrimenu*: govorafse Jefus fseregom *Sidóvzkim*, i Poglavnikom popovzkim. Ovó ja *fsalyem* k vam Proroke, i mudre, i *va Pjzfmi* ucfene, i *zmed* nyih budete *umárali*, na Kriše razpinyali, i *zmed* nyih budete *bicfevali*, *va Szinagogavafsih*, i budete nye preganyali iz *Varosado Varosa*: da, pride *ober* valf *sza* kerv pravicsna ka je prolyiana na Zemlyu od Kervi pravicsnoga Abela, do Kervi Zakariafa Szina Barakiafevoga, koga zte umorili *med Czri-kvum*, i Oltaróm. Ztanovitó govorim vam, da *ote* priti, *sza* ova na ov národ. Jerufalem, Jerufalem, ki umaras Proroke, i kamenujes one, *ky* fzu k tebi pozflani: Kulikókrat *jeszam otil* zkupa zpraviti Szine tvoje, *kod ti* zpravlya kokos pod *Krelyute* pipliche fzvoje, *á ti nifzi otil?* Ovó *oche* sze oztaviti vam Hifa vafa puzta: ar velim vam ne budete *vidili* mene od *fzeda*, dokle ne recsete: Blagofzlóvlyen, *ki prihaja va Ime Gozpodinovo*.⁹

Jezične podudarnosti na leksičkoj, sintaksnoj i glagolskoj razini mogu se najbolje uočiti u sljedećim primjerima odabranim iz tekstova evanđelja (*Evangeliuma*): 1694., 1732. i 1730.

Matth. 5, 1: Beati *misericordes*.

1694., str. 165: Bláfeni miloztivni.

1730., str. 161: Blafeni *miloferdni*.

1732., str. 105: Bláfeni miloztivni.

Luc. 10, 35: ... ego cum rediero, *reddam* tibi.

1694., 96: ... ja gda fze nazád povérnem, platim je tebe.

1730., 96: ... ja gda fze *nazad* povernem, *povernem* tebi.

1732., 61: ... ja gda fze *nayzad* povernem, *platim* je tebi.

Luc. 14, 23: ... et *compelle intrare*, ut impletur domus mea.

1694., 82: ... *i nareni je* fzilum *doiti vnuter*, da fze napuni hifa moja.

1730., 79: ... *i pritruczai* je doiti nuter, da fze napuni hisa moja.

1732., 53: ... *i nareni je* fzilum *nuter poyti*, da fze napuni hifa moja.

⁹ Riječi koje se međusobno razlikuju u glasovnom i morfološkom ustrojstvu stavljene su u kurziv. U izvornom je tekstu uvijek f, ff; ovdje je u kurzivu to ispalo kao: *f, ff*. Kao što se iz primjera može razabrati, *Horvacko evanđelje* (1732.) prilagođeno je hrvatskomu čitatelju u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj i tako je oblikovana jezična norma koja se dalje njegovala i nadograđivala. Prema tome, može se reći da su književnojezičnu gradišćanskohrvatsku normu stvorili autori (prireditelji) tiskanih Evanđelja i drugih liturgijskih knjiga.

Luc. 11, 12: Aut si petierit ovum: numquid porriget illi *scorpionem*?

1694., 73: Ali ako zaprofzi jajcza: *jedamu pórine kufcfera*?

1730., 71: Ali ako zaprofzi jajcza: *jelimu daa skorpiona*?

1732., 46: Ali akó zaprofzi jayie, *jedamu porine gufcfera*?

Luc. 24, 39: ... quia spiritus *carnem* et ossa non habet.

1694., 64: ... ar duh *mefza* i koztih *nema*.

1730., 61: ... ar duh *tela* i koztih *nema*.

1732., 40: ... ar duh *mefza* i koztih *nima*.

Mathh. 8, 9: ... homo sum sub potestate *constitutus*.

1694., 24: ... ja je**z**em *chlovek* pod oblaztjum *polofen*.

1730., 23: ... ja je**z**em *chlovek* pod oblaztjum *poztavlyen*.

1732., 15: ... ja je**z**am *cslovik* pod oblaztjum *polofen*.

Matth. 9, 8: ... *potestatem* talem...

1694., 105: ... takovu *zmosnozt*...

1730., 105: ... takovu *moguchnoft* ...

1732., 67: ... takovu *zmosnozt* ...

Luc. 19, 2: ... hic princeps erat *publicanorum*.

1694., 121: ... *koteri* poglavnik *publikanzki*.

1730., 117: ... *i ov herczeg bil ie publikanov*.

1732., 73: ... *Ki* poglavnik *publikanzki*.

Matth. 5, 21: ... reus erit *judicio*.

1694., 86: ... *vréden* bude *pravde*.

1730., 87: ... *vreden* bude *szuda*.

1732., 55: ... *vridan* bude *praude*.

Matth. 25, 2: *Quinque* autem ex eis erat fatuae ...

1694., 170: Petere pak *zmady* nyih *béhu* ne**z**pámetne ...

1730., 166: *pet* pak *zmedy* nyih *bile zu* ne**z**pametne ...

1732., 107: Petere pak *zmed* nyih *bihu* ne**z**pamentne ...

Joann. 14, 10: Verba, quae ego lowuor vobis, *a me ipso* non loquor.

1964., 140: *Récfi*, *kotera* ja vam govorum, *szam od szebe ih* ne govorum.

1730., 135: *Rechi kotere* ja vam govorum, *od szamoga mene ih* ne govorum.

1732., 87: *Ricih, kee* ja vam govorum, *szam od szebe ih* ne govorum..

Luc. 18, 36: et cum audiret turbam *praetereuntem*, interrogabat, quid hoc esset.

1694., 33: I gda bi *cful* bil vnofinu lycztva mimo *iducsega*, opita, *kay* bi to bilo.

1730., 32: I gda bi *chul bil* vnofinu lycztva mimo *iduchi*, pital ie *kai* bi to bilo.

1732., 20: i gda bi *cful* nofinu lycztva mimo *iduchega*, opita *csa* bi to bilo.

Matth. 13, 25: *superseminavit zizania in medio tritici*

1694., 26: *poŕzeja megy pŕeniczu kukolya.*

1730., 25: *poŕzeial ie med pŕeniczu kukolia.*

1732., 16: *poŕzije med pŕeniczu kukolya.*

Matth. 9, 13: *Misericordiam volo, et non sacrificium.*

1694., 160: *Milofcsu hocŕem, i né aldova.*

1730., 157: *Miloschu hochu, á ne aldova.*

1732., 102: *milofzerdnofzt ochu, ter ne offer.*

Joann. 1, 5: ... *tenebrae eam non comprehenderunt.*

1694., 10: ... *i temnozt nyé neprijéla.*

1730., 9: ... *i temnozt nye ne zavjela.*

1732., 6: ... *i skurina nye niprijela.*

Joann. 1, 5: *lux in tenebris lucet ...*

1694., 9: ... *i ŕzvetlozt ŕzveti ŕzevu temnozt...*

1732., 6: ... *i ŕzvitlostŕzvitifseva skurini ...*

1730., 9: ... *i ŕzvetlozt ŕzveti ŕzevu temnozt...*

Joann. 10, 8: ... *omnes quotquot venerunt, fures sunt.*

1694., 65: *vŕzi koi ŕzu goder dosli tati ŕzu i tolvayi.*

1732., 50: ... *ŕzi, kij ŕzu goder dosli, pred manum táti ŕzu i razboyniki.*

1730., 77: ... *vŕzi koi ŕzu goder dosli, tati ŕzu i tolvajj.*

Luc. 19, 45: ... *coepit ejicere vendentes in illo et ementes.*

1694., 92: ... *pócse vun goniti one, kii vu nye oddávahu ter kupovahu.*

1732., 59: ... *pocŕel je van goniti one, kij va nyoi prodavaŕŕe i kupovaŕŕe.*

1730., 92: ... *pochel ie vun goniti prodavaiuchei kupuvaiuche.*

Matth. 11, 7: *Quid existis in desertum videre?*

1694., 3: *Stá gledat iezte zeŕŕli vu puŕcsinu?*

1730., 3: *Kai gledat iezte zesli vu puŕchinu?*

1732., 2: *Cŕa gledat jezte van iziŕŕli?*

Luc. 2, 7: ... *quia non erat eis locus in diversorio.*¹⁰

1694., 7: ... *Ar ne béŕŕe nyim mezta na obcŕinzkom ztanu.*

1730., 7: ... *ar ne bilo nyim mezta na obchinzkom ztanu.*

1732., 4: ... *ar ne biŕŕe nyim drugdi meŕzta za stan.*¹¹

¹⁰ Latinski su oblici u kurzivu da bi se bolje uočila razlika u hrvatskim primjerima.

¹¹ Svi su primjeri iz: Nyomárky 1973.: 392–398; neki su uspoređeni i s izvornim tekstem.

Zaključak

Kao što se iz predočenih primjera razabire, jezična su podudaranja izrazito vidljiva u svim trima izdanjima *Evandelja*, no *Horvacko evanđelje* (1732.) ipak slijedi svoj put prilagodbe, pri čem prevladava ikavski refleks jata u glagolskim oblicima, kao i u imenicama. To opet znači da je *Horvacko evanđelje* bilo izričito namijenjeno publici koja je čakavsko-ikavska, a takvi su u svom govoru i današnji gradišćanski Hrvati od kojih je 80 % čakavaca.

Literatura

A

Szveti Evangeliumi, Koteremi szveta czirkva zagrebecska szlovenzka, okolu godiscsa, po nedelye te szvetke sive ..., Graz, 1651.

Szveti Evangeliumi, Koteremi szvéta czirkva zagrebecska szlovenzko hrovaczka okolu godiscsa, po nedelyah i szvetkeh sivéé ..., Trnau/Trnava, 1694.

Szveti Evangeliumi, Koteremi szvéta czirkva catholiczka szlovenzko horvaczka okolu gosiscsa, po nedelyah i szvetkéh sivéé ..., Trnau/Trnava, 1694.

Szveti Evangeliumi, z koteremi szveta sztolna czirkva zagrebeczka szlovenszko-horvaczka chez leto, po nedelyah i szvetkeh sive ..., Zagreb, 1730.

Horvacko Evangyelye, szkupa z-popiszanyem Muke nasega szpazitelya Jesusa Kristusa y katolicsanzkim naukom ..., Győr, 1732.

Parvi del Posztile. Evanyeliiov, koi sze vszaku nedillu po obitsayu otsito u czirkvi tstu, zatsanssi od Adventa ili Prissastya do Vazma ..., u *Harvaczki yazik iz latin-skoga verno obracheni i stumatseni*: po Antonu Dalmatinu i Sztipanu Istrijaninu ..., Regensburg, 1568. (Za pretisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. Istarsko književno društvo “Juraj Dobrila” Pazin;, Katedra čakavskog sabora, Buzet; Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Željezno; Hrvatski akademski klub, Beč, Pazin 1993.)

B

Benčić, Nikola. 1998. *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Zagreb/Željezno: Društvo hrvatskih književnika, Hrvatski centar PEN, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov.

Fučak, Jerko. 1975. *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Hadrovics, László. 1973. Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert. U: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1970*. Sv. 2. Eisenstadt: Landesarchiv.
- Hadrovics, László. 1974. *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Jagić, Vatroslav. 1913. Die serbokratischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner derselben. *Archiv für slavische Philologie* 34, Berlin. 497–532.
- Jembrih, Alojz. 1984. Jezične osobine pjesmarica Grgura Mekinića Pythiraeusa (1609. i 1611.). U: *Gradišćanski Hrvati 1533 – 1983. Zbornik*. Zagreb: Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i drugim hrvatskim narodnim manjinama u susjednim zemljama i Centar za istraživanje migracija i narodnosti.
- Jembrih, Alojz. 1997.a. *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*. Čakovec: Zrinski.
- Jembrih, Alojz. 1997.b. Hrvatskokajkavsko-gradišćanskohrvatska jezična prožimanja u 17. i 18. stoljeću. U: *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti/Aus dem Werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten*. Željezno/Eisenstadt: Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov.
- Jembrih, Alojz. 2007. *Stipan Konzul i "Biblijski zavod" u Urachu*. Zagreb: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Jembrih, Alojz. 2010. Trubarova zauzetost kod prevođenja i tiskanja hrvatskih knjiga u Urachu. U: *Obdobja 27 – Reformacija na slovenskem*, Ljubljana.
- Kuzmich, Ludwig. 1992. *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie*. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung.
- Nyomárkay, István. 1973. Ein burgenländisch-kroatisches Evangelienbuch aus dem Jahre 1732. *Studia Slavica. Academiae Scientiarum Hungaricae*, tomus XIX, Fasciculus 4, Budapest.
- Sakrausky, Oskar. 1989. *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*, Wolfsberg.
- Schlag, Gerald. 1980. Ein frühes Gebet- und Andachtsbuch für die Kroaten des Burgenlandes. *Buregländische Heimatblätter* 42(4): 195–197.